

วิเคราะห์อัตลักษณ์ตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร

An Analysis of the Identity of Nai Rong in Lakon Chatri of Petchaburi Province

นาวี สาสงเคราะห์ (Navee Sasongkroh)*

จินตนา สายทองคำ (Jintana Saitongkum)**

สุรัตน์ จงดา (Surat Jongda)**

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาประวัติความเป็นมา พัฒนาการ ขนบและวิเคราะห์ อัตลักษณ์ของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร มีวิธีดำเนินการวิจัยตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษา พบว่า ละครชาตรีเมืองเพชรเป็นการแสดงพื้นบ้านดำเนินเรื่องด้วยการร้อง การรำและการเจรจาประกอบด้วยบทบาทของตัว นายโรง ตัวนาง และตัวตลก พัฒนาการมาจากละครพื้นบ้าน โนรา และละครหลวง โดยตัวนายโรงมีบทบาทสำคัญต่อรูปแบบการแสดง 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นพิธีกรรมและส่วนที่สองเป็นการแสดง ตัวนายโรงมีจารีตที่สำคัญ คือ การฝึกหัดพื้นฐาน การฝึกกระบวนการรำ การฝึกกระบวนการรับและการฝึกการแสดง

ผลจากการวิเคราะห์จารีตตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร พบว่า อัตลักษณ์ของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชรเป็นอัตลักษณ์ระดับบุคคล จำแนกได้ คือ 1) อัตลักษณ์ของการฝึกหัดพื้นฐานเริ่มจากการคัดเลือกเด็กเพศชายหรือเพศหญิงที่มีพัฒนาการทางด้านร่างกาย สติปัญญา บุคลิกภาพ อารมณ์และสังคมสมบูรณ์ที่อยู่ในช่วงวัยเด็กตอนต้นถึงวัยเด็กตอนกลาง โดยมีวิธีการฝึกร่างกายให้มีลักษณะทางกายภาพของลำตัวเคลื่อนไหวเป็นเส้นโค้งและขามีลักษณะเป็นเหลี่ยม เรียนรู้โดยวิธีการสังเกตหรือเลียนแบบจากต้นแบบและประสบการณ์ตรงในการแสดง โดยการจดจำและแสดงพฤติกรรมเหมือนต้นแบบเพื่อประกอบอาชีพ 2) อัตลักษณ์ของกระบวนการทำรำและทำรับ คือ กระบวนการทำรำปรากฏในทำรำแม่บท เพลงช้า เพลงเร็วและพบกระบวนการปรากฏในกระบวนการรับของโจนพระและยักษ์ มีทำนานาฏยศัพท์การเคลื่อนไหวแขนและเท้าเป็นสำคัญ การเคลื่อนไหวของศีรษะ ลำคอ ใบหน้า ไหล่ ลำตัวและเอวมีรูปแบบเป็นเส้นโค้ง การย่อขามีลักษณะเป็นเหลี่ยมเคลื่อนไหวโดยวิธียืดและยุบ ก้าวเท้าด้วยการยกเท้าให้สูงโดยส่งส้นเท้าไปด้านหลังเล็กน้อยโดยไม่ถอยน้ำหนักตัวไปยังเท้าที่ก้าว และ 3) อัตลักษณ์ของการแสดงมี 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นพิธีกรรมที่ตัวนายโรงมีบทบาทการร้องและการรำเกี่ยวกับความ

* นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Graduate students Master the Degree of Master of Fine Arts Program in Thai Drama Graduate school, Bunditpatansilpa Tel. 083-4777800 Email :navee_1980@hotmail.com

** อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รศ. ดร. และอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ดร. ประจักษ์สาขาวิชา นาฏศิลป์ไทย บัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Thesis Advisor, Assoc. Prof. Dr. and Thesis Co-advisor, Dr. Thai Classical Dance, Graduate school, Bunditpatansilpa

เชื้อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไสยศาสตร์และความกตัญญู ส่วนที่สองเป็นการแสดงที่ตัวนายโรงมีบทบาทในการเปิดเรื่องและเป็นผู้ดำเนินการแสดง

ทั้งนี้คุณสมบัติของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชรต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มีไหวพริบ ปฏิภาณทั้งการร้อง การรำและการเจรจาตามรูปแบบการแสดงของละครชาตรีเมืองเพชรและเป็นผู้ที่ประพฤติปฏิบัติดำรงตนอยู่ในหลักคุณธรรมอันดีงาม

คำสำคัญ: วิเคราะห์, อัตลักษณ์, ตัวนายโรง, ละครชาตรี, เมืองเพชร

Abstract

The purpose of this research is studying history, tradition development and analyze Nai Rong in Lakon Chatri of Petchaburi Province. This research is a qualitative research. This research finds that Lakon Chatri of Petchaburi Province is a folk dance performed by singing, dancing and conversation. The characters comprises of male and female roles and jester. It is developed from folk drama, Nora and Royal drama. Nai Rong (male role) is one of the most important acts of the performance and it has two parts, namely the ceremonial part and the play part by following the basic tradition practicing, dancing and fighting form performance.

According to this research, the tradition of Nai Rong in Lakon Chatri of Petchaburi Province shows that it has an individual identity and has three categories. First, identity of practice contain to select male or female in childhood age that have physical, intellect and personality. The physical practice is that the body can move as a curve and legs at angles. The performers observe and imitate the original's experiences from memory. Second, the identities of dancing and fighting. Identity dancing contains the main gestures in Mae Bot (an ancient standard of Thai dance gestures), Plang Cha Plang Rew (a standard of Thai classical dance). The identity fighting contains some positions from Khon Pra (human character) and Khon Yak (demon character) and dancing steps focusing on arms and legs can also be found. The movement of head, neck, face, shoulder, body and waist is at a curved position, bending knees has angled position and movement up and down. The foot goes up in the air from the floor by putting the heel a little to the back and not putting body weight on the foot moving forward. Third, identity of performances separate into two parts containing to believe the role of Nai Rong in ritual of holy objects, gratitude and superstition. Another part is opening and leading performance by Nai Rong. Nai Rong characters must have high knowledge of dancing, singing and highly intelligent. Therefore they will get attention from the audience and keep themselves in high level of morality.

Keyword: Analyze, Identity, male character (Nai Rong), Lakon Chatri, Petchaburi Province

บทนำ

ละครชาตรี เป็นนาฏกรรมอย่างหนึ่งในจังหวัดเพชรบุรีที่สืบทอดกันมานานโดยมีพัฒนาการเป็นลำดับ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานแน่ชัดสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตรงกับรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 กล่าวคือ ละครชาตรีเมืองเพชรได้มีโอกาสแสดงถวายรัชกาลที่ 4 ทอดพระเนตรและผู้แสดงละครชาตรีเมืองเพชรได้มีโอกาสชมละครหลวงที่ตามเสด็จมาเพื่อสร้างความสำราญพระราช ฤทัยในงานสมโภชพระราชพิธีต่างๆ ณ พระราชวังพระนครคีรีอยู่บ่อยครั้ง ทำให้ชาวเมืองเพชรบุรีซึ่งมีการแสดง ละครอยู่ก่อนแล้ว เกิดความตื่นตัวในการแสดงละครและรับอิทธิพลของละครหลวงมาพัฒนาการแสดงละครของ ตนเอง นอกจากนี้ละครชาตรียังได้แลกเปลี่ยนท่ารำกับครูโนราจากจังหวัดชุมพรและได้เดินทางไปแสดงในจังหวัดทาง ภาคใต้ (จันทิมา แสงเจริญ. 2539: 58-59) การพัฒนารูปแบบการแสดงละครชาตรีเมืองเพชรเป็นที่นิยมและยอมรับ กันในสังคมอย่างกว้างขวาง และได้สืบทอดรูปแบบการแสดงต่อมาโดยไม่ละทิ้งจารีตดั้งเดิมที่ได้รับการปรุงแต่งจากภูมิ ปัญญาจนกระทั่งเกิด อัตลักษณ์เฉพาะตัวชัดเจนที่แสดงออกถึงศิลปะการแสดงพื้นบ้านของจังหวัดเพชรบุรีจนมี ชื่อเสียง เนื่องจากละครชาตรีเมืองเพชรเป็นศิลปะการแสดงที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคมเป็นที่รู้จักทั้งในจังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดใกล้เคียงในฐานะความบันเทิงและเป็นมรดกที่ใช้ในการบวงสรวงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏเป็นการแสดง ละครชาตรีถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อแก้สืบน

ละครชาตรีที่แสดงอยู่ในจังหวัดเพชรบุรีเป็นละครที่แสดงได้ดีอีกแห่งหนึ่งในหลายๆ จังหวัด (สำนักงาน ศึกษาธิการเขต 5. 2525: 66-67) นอกจากชมละครเพื่อความบันเทิงแล้วยังแฝงความเชื่อทางด้าน ไสยศาสตร์ มีการ บันบานศาลกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้สิ่งที่ต้องการสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ โดยมีความ เชื่อว่า ผู้แสดงละครชาตรี เป็นผู้ที่มีความสามารถสื่อสารถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวนายโรง มีหน้าที่โดยตรงในการสื่อสารความ ต้องการของผู้ที่บันบานไปสู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้รับรู้และมารับสินบนไปเพื่อไม่ให้ติดค้างกันตามสัญญาของผู้บันบานที่ได้ กล่าวไว้ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฉะนั้นตัวนายโรงจึงมีบทบาทสำคัญในจารีตรูปแบบพิธีกรรมและรูปแบบการแสดงละคร

ตัวนายโรงหรือตัวพระที่มีคุณสมบัติเฉพาะตามจารีตของการแสดงละครชาตรีเมืองเพชรนั้นมีบทบาท หน้าที่สำคัญในการดำเนินพิธีกรรมและการแสดงเป็นตัวละครที่เปิดเรื่องเป็นตัวแรก นอกจากความสำคัญในการแสดง แล้วตัวนายโรงละครชาตรีที่มีรูปร่างหน้าตาดี มีลีลาท่าร่าสวงาม มีความสามารถในการร้องเพลงได้ไพเราะ เข้าถึงบทบาททางการแสดงจนเป็นที่ยกย่อง ยอมรับและนิยมชมชอบจากผู้ชมมักจะส่งผลให้คณะละครได้รับความ นิยมตามไปด้วย จึงนำมาซึ่งรายได้ในอาชีพเมื่อคณะใดเป็นที่กล่าวขานในเรื่องฝีมือ บทบาทการแสดง มักจะมีผู้ว่าจ้าง กันอย่างต่อเนื่องทำให้ศิลปินมีรายได้โดยยึดอาชีพการแสดงละครเป็นหลักเป็นปัจจัยส่งผลให้กระบวนการถ่ายทอด จารีต รูปแบบและกลวิธีการแสดงจึงสืบทอดกันทางเครือญาติเป็นสำคัญหรือถ่ายทอดให้กับลูกศิษย์ที่มีคุณสมบัติ เพียงพร้อม (สอาด จันทรสุข. สัมภาษณ์. 30 เมษายน 2556) ผู้แสดงละครชาตรีเมืองเพชรที่เป็นตัวละครตัวพระนั้น ไม่สามารถเป็น ตัวนายโรงตามรูปแบบของละครเมืองเพชรได้ทุกคน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติและความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ที่สั่งสมมาตลอดระยะเวลาอันยาวนานและความเหมาะสมโดยครูเป็นผู้คัดเลือกถ่ายทอด (สุมล จันทรสุข. สัมภาษณ์. 29 เมษายน 2556)

ปัจจุบันภาวะกระแสสังคม เศรษฐกิจและเทคโนโลยีส่งผลกระทบต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอ งานศิลปวัฒนธรรมทางด้านนาฏกรรมอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในความเชื่อและค่านิยมต่อ

ศิลปะการแสดง ละครชาตรีจำเป็นต้องมีแนวทางการปรับรูปแบบการแสดงให้เข้ากับความต้องการของสังคมหรือสภาวะทางเศรษฐกิจซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยของระยะเวลา งบประมาณ รวมทั้งเจตนาของ ผู้ว่าจ้างเป็นสิ่งที่กำหนดให้รูปแบบการแสดงลดลำดับขั้นตอนลงไป ในขณะที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงตามเหตุปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ ศิลปินละครชาตรีเมืองเพชรยังคงมีการสืบทอดจารีตรูปแบบการแสดงและบทบาทของตัวนายโรงตามวิถีมรดกภูมิปัญญาของตนเอง หากแต่บางครั้งก็นำมาแสดงออกสู่สาธารณชนเต็มตามรูปแบบจารีตดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาตามเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น

จากความสำเร็จและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยจึงมีแรงจูงใจในการศึกษาความเป็นมาของละครชาตรีเมืองเพชร สายการสืบทอดตัวนายโรง จารีตในการแสดงที่ประกอบไปด้วยจารีตของรูปแบบพิธีกรรมและจารีตในรูปแบบการแสดงละคร พร้อมทั้งวิเคราะห์หัตถ์ลักษณะของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชรที่ส่งผ่านจารีตการแสดงละครชาตรีเมืองเพชร เพื่อเก็บองค์ความรู้อันมีคุณค่าด้านศิลปวัฒนธรรมนำไปสู่การอนุรักษ์ สืบทอดและเผยแพร่อันเป็นประโยชน์ให้แก่วงการนาฏศิลป์ไทยต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของละครชาตรีเมืองเพชร
2. ศึกษาจารีตของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร
3. วิเคราะห์หัตถ์ลักษณะตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาประวัติความเป็นมา พัฒนาการของรูปแบบการแสดงละครชาตรีเมืองเพชรและสายการ สืบทอดและจารีตของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร จังหวัดเพชรบุรี โดยศึกษาจากนายโรงที่มีประสบการณ์การแสดงไม่น้อยกว่า 20 ปี

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีการดำเนินวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อวิเคราะห์หัตถ์ลักษณะตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร มีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารตำรา ได้แก่ เอกสารเย็บเล่ม หนังสือ ตำรา ภาพถ่าย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากหอสมุดแห่งชาติ หอสมุดสถาบันอุดมศึกษา สำนักวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรีและสื่ออิเล็กทรอนิกส์
2. สัมภาษณ์นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาละครชาตรีเมืองเพชรและศิลปินพื้นบ้านละครชาตรีเมืองเพชร โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างซึ่งกำหนดประเด็นข้อคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยและตรวจสอบหาความเชื่อมั่นของเครื่องมือโดยให้ผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทยและภาษาไทย ประเมินข้อคำถามหาความตรงเชิงเนื้อหา(Index of Item Objective Congruence : IOC) จากนั้นนำเครื่องมือไปดำเนินการสัมภาษณ์นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับละครชาตรีเมืองเพชร หัวหน้าคณะละครชาตรีเมืองเพชรและศิลปินผู้แสดงตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร

5. ศึกษา รวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการติดตามชมการแสดงละครชาตรีเมืองเพชรพร้อมทั้งจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและบันทึกภาพกระบวนการทำรำและกระบวนการบองตัวของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร
6. ดำเนินการเรียบเรียงข้อมูล นำเสนอเค้าโครงวิทยานิพนธ์ต่อคณะกรรมการสอบ
7. วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสรุปผลการดำเนินการวิจัยและเรียบเรียงเป็นรายงานการวิจัย
8. นำเสนอผลเป็นรายงานการวิจัยต่อคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

สรุปผลการวิจัย

เพชรบุรีเป็นเมืองหนึ่งในอาณาจักรอยุธยาในอาณาจักรสุโขทัยซึ่งกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับเมืองเพชรบุรี อีกทั้งยังเคยส่งทูตไปถวายเครื่องบรรณาการให้กับจีนอีกด้วยแสดงให้เห็นว่าเมืองเพชรบุรีขณะนั้นมีความมั่งคั่งเศรษฐกิจและทางการเมืองเพราะตั้งอยู่บนเส้นทางทางการค้า (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. 2550: 19-20) ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมืองเพชรบุรีมีความเจริญทางการค้าและศิลปวัฒนธรรมเช่น กรุงศรีอยุธยาและเป็นเมืองที่สำคัญมีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านของกรุงศรีอยุธยากับหัวเมืองปักษ์ใต้ใช้ปกป้องศัตรูผู้รุกรานอยู่หลายครั้งจนเสียกรุงศรีอยุธยา หลังจากย้ายราชธานีมากรุงธนบุรี เมืองเพชรบุรียังเป็นเมืองหน้าด่านเช่นเดิมจนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ หลังจากบ้านเมืองบริบูรณ์เป็นปกติสุขภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี เมืองเพชรบุรีเป็นสถานที่เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานมาประกอบพระราชพิธีต่างๆ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวัง ดังปรากฏจนถึงปัจจุบันถึง 3 แห่งด้วยกัน คือ พระนครคีรี วังวันปิ่นและพระราชนิเวศมฤคทายวัน ด้วยเหตุที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยข้าราชการบริพารอยู่บ่อยครั้ง ยังเป็นผลทำให้เมืองเพชรบุรีมีความเจริญรุ่งเรืองในหลายๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การคมนาคมและศิลปวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปะการแสดงละครชาตรี

ละครชาตรี

คำว่า “ชาตรี” เป็นศิลปะการแสดงประเภทมหรสพอย่างหนึ่งของไทย อนุมานว่ามีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด กระทั่งปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ในโคลงพระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่น ศรีสุเรนทร์ กล่าวถึงมหรสพในงานพระเมรุพระบรมศพสมเด็จพระปฐมบรมชนก ดังนี้

ชาตรีตลุ่มตบทั้ง	กลองโทน
รำสะบัดซัดสะเอวโชน	อ่อนแปล้
คนกรับรับขยันโยน	เสียงเย็น ไปนา
ร้องเร่ร่อนรทเสนแก่	ห่อขุยมุยาโปรย

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นศรีสุเรนทร์. 2512: 26-28)

นอกจากนี้พบคำว่า “ชาตรี” ในโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชของพระขำนิโวหารกล่าวถึงมหรสพสมโภชวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระแก้วมรกต ดังนี้

ชาตรีตีกรับครื้น	เครื่องโขน
กลองเร่งซัดตัวโยน	แยบพ็อน
โขนมีหมู่โขน	ขานพากย์ อยู่พอ
เห็นเห็นหุมนานซ่อน	แท่นท้าวชมพู

(พระขำนิโวหาร. 2543: 105-106)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ปรากฏคำว่า “ชาตรี” ในบทพระราชนิพนธ์ เรื่องอิเหนา ความว่า

ชาตรีมีแต่ล้วนชาวตะลุง ชัดกันนุ่งตามถนนแห่งกรวดลาว

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. 2512: 1096)

และปรากฏคำว่า “ชุดชาตรี” ในบทพระราชนิพนธ์ เรื่องสังข์ทอง ตอน ท้าวยศวิมลตามพระสังข์ ความว่า

บ้างลุกขึ้นเดินรำทำที่	ภูจะรำชุดชาตรีสักหน่อยหนึ่ง
เพื่อนกันห้ามว่าอย่ามึง	มันจะอึ้งอ้อไปอ้ายเกลอ

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. 2545: 216)

จากการศึกษา พบว่า ในต้นกรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 2 ปรากฏหลักฐานการเรียกศิลปะการแสดงอย่างหนึ่งว่า “ชาตรี” เมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ในปี พ.ศ. 2402 ปรากฏคำว่า “ละครชาตรี” เป็นมหรสพอย่างหนึ่งที่กำหนดให้เสียภาษี เรียกว่า “ภาษีโขนละคร” ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มีประกาศแก้ไขภาษีโขนละครในปี พ.ศ. 2435 ให้เรียกว่า “อากรมหรสพ” และปรากฏการแสดงอย่างหนึ่ง เรียกว่า “ละครชาตรีที่เล่นเทียมละครนอก” ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ละครชาตรีพัฒนาการแสดงโดยนำการแสดงละครนอกมาผสม เรียกว่า “ละครชาตรีเข้าเครื่อง” หรือ “ละครชาตรีเครื่องใหญ่” ในปี พ.ศ. 2498 กรมศิลปากรพัฒนาและปรับปรุงละครชาตรี คือจัดทำบทใหม่โดยแบ่งเป็นองค์ มีมานเปิด-ปิดและเปลี่ยนฉากไปตามท้องเรื่อง ปรับกระบวนการรำ บรรจุเพลงร้อง การแต่งกายยืนเครื่อง ผู้แสดงรำตามคนร้องแต่เจรจาเอง เรียกว่า “ละครชาตรีฉบับกรมศิลปากร”

ปัจจุบันละครชาตรีแสดงเป็นอาชีพอยู่ตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในแถบภาคกลางหลายพื้นที่ เช่น กรุงเทพมหานคร จังหวัดอ่างทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดนครปฐม จังหวัดราชบุรีและจังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น

ละครชาตรีเมืองเพชร

ละครชาตรีเมืองเพชร ปรากฏหลักฐานแน่ชัดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โดยนายสุข จันทรสุข เป็นผู้ที่มีความสนใจทางด้านแสดงละคร มีความรู้ความสามารถพื้นฐานด้านการแสดงโนราและติดตามหัดละครกับคณะต่างๆ ทั้งภาคกลางและภาคใต้ จนมีความรู้เชี่ยวชาญทางด้านการแสดง จึงรวบรวมเพื่อนและญาติที่เป็นผู้ขายตั้งคณะละครรับงานแสดงจนมีชื่อเสียง เรียกว่า “ละครนายสุข” เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปยังพระนคร ศิริจังหวัดเพชรบุรี โปรดเกล้าฯ ให้หาละครมาแสดงถวายให้ทอดพระเนตร คณะละครของนายสุขได้มีโอกาสเข้าไปแสดงหน้าพระที่นั่ง ปรากฏว่าละครนายสุขแสดงได้ดีเป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานตำแหน่งตั้งเป็น “หลวงอภัยพลรักษ์”

หลวงอภัยพลรักษ์ (นายสุข จันทรสุข) ได้ถ่ายทอดศิลปะการแสดงละครให้กับครอบครัวซึ่งแต่เดิมหัดละครให้แก่ผู้ชาย ภายหลังประกาศว่าด้วยเรื่องละครผู้หญิง มีพระบรมราชานุญาตให้ผู้หญิงเล่นละครได้ จึงหัดละครให้ภรรยาและบุตรสาวชื่อว่า “เมือง” เล่นละครจนมีความเชี่ยวชาญ และได้เป็นภรรยาของเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) จึงถูกเรียกว่า “หม่อมเมือง” ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และได้มีโอกาสหัดละครหลวง หม่อมเมืองจึงนำรูปแบบละครหลวงมาปรับใช้กับละครที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบิดาจนกลายเป็นรูปแบบของละครชาตรีเมืองเพชร รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ พระราชทานพื้นที่สำหรับหม่อมเมืองหัดละคร เรียกว่า “หน้าพระลาน” จนกระทั่ง รุ่งหลานนายสุข จันทรสุข ปรากฏละครที่มีชื่อเสียง คือ นายบุญยัง จันทรสุข โดยได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯ ให้เป็น “ขุนพิทักษ์ทิศนา” สืบทอดมาถึงปัจจุบันโดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 สาย คือ สายจากหลวงอภัยพลรักษ์ สายจากการเล่นประสมโรงกับหม่อมเมืองและสายหลวงทิพย์อาญา

องค์ประกอบของการแสดงละครชาตรีเมืองเพชร

จากการศึกษาละครชาตรีเมืองเพชร พบว่า องค์ประกอบของการแสดงละครชาตรีเมืองเพชร ประกอบไปด้วย สถานที่แสดงแต่เดิมปลูกโรงมืม 4 เสาและเสากลาง ทำหลังคามีเตียงสำหรับตัวละครนั่ง ปัจจุบันไม่ต้องปลูกโรงอาศัยสถานที่สำหรับแสดงที่จัดไว้ให้ มีเตียง 1 ตัว โดยมีผู้แสดงจำแนกได้ตามบทบาทหน้าที่ในการแสดงได้ 4 กลุ่ม คือ ตัวพระ ตัวนาง ตัวตลก และคนบอกบท (แม่บท) ผู้แสดง 1 โรงมีประมาณ 5-12 คน เครื่องแต่งกายเป็นแบบยืนเครื่องพระ – นางและเครื่องแต่งกายเบ็ดเตล็ด เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง ประกอบไปด้วย ระนาดเอก โทน กลองตุ้ม ตะโพน กลองแขก กลองทัด ฉิ่งและกรับ มีลักษณะการบรรเลงเพลงประกอบการแสดง 2 ลักษณะ คือ เพลงบรรเลง ได้แก่ เพลงโหมโรง เพลงหน้าพาทย์ และเพลงร้อง ได้แก่ เพลงที่ใช้ดนตรีบรรเลงรับร้อง เรียกว่า “เพลงไทย” และเพลงร้องที่ใช้จังหวะหน้าทับการตี โทน เรียกว่า “เพลงโทน” บทละครที่ใช้ในการแสดงจำแนกได้ 3 ประเภท คือ บทละครที่มาจากกาพย์จันทน์ที่ก บทละครที่ได้จาก โรงพิมพ์และบทละครที่มาจากวรรณคดี โอกาสที่ใช้ในการแสดง คือ การใช้แก้สับบนและเพื่อความบันเทิง โดยรูปแบบการแสดงละครชาตรีเมืองเพชรมี 2 รูปแบบ คือรูปแบบพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โสยศาสตร์และการสรรเสริญพระคุณครูและมารดาบิดาและรูปแบบการแสดงละครมีการเปิดเรื่องด้วย

ตัวนายโรง ดำเนินเรื่องด้วยความกระชับ ทั้งคำพูด ท่ารำ บทร้อง สอดแทรกด้วยบทตลก สนุกสนาน ตื่นเต้นเร้าใจและปิดเรื่องด้วยการจบตามเวลาที่กำหนดในการแสดงไม่คาน้ำเป็นบทสรุปหรือตอนจบของเรื่องนั้นๆ

นายโรงละครชาตรีเมืองเพชร

คำว่า “นายโรง” มีปรากฏตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตรงกับสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในบทพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนกลุ่มพนักงานหนึ่ง มีการกำหนดศักดินาพนักงานการละเล่นอีกชุดหนึ่งแต่ไม่ระบุชื่อกลุ่มว่า นายโรง นา 200 (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2542: 209) ตัวนายโรง มีความหมาย 2 นัยยะ คือ หมายถึงเจ้าของคณะละครที่มีตัวละครอยู่ในความควบคุมดูแล ซึ่งอาจจะเป็นตัวละครเองหรือไม่ก็ได้ และอีกความหมายหนึ่งหมายถึงผู้แสดงบทบาทผู้ชายที่แต่งกายยืนเครื่องละครตัวพระ เรียกว่า “ตัวยืนเครื่อง” หรือเรียกว่า “พระเอก” งานวิจัยนี้ศึกษาตัวนายโรงที่มีบทบาททางด้านการแสดง คือ ตัวยืนเครื่องหรือพระเอกเท่านั้น นายโรงละครชาตรีเมืองเพชร เป็นผู้แสดงที่ได้รับบทบาทตัวพระและมีความสำคัญต่อรูปแบบการแสดงละครชาตรี ทั้งในส่วนพิธีกรรมและส่วนการแสดงละคร โดยมีจารีตเป็น แนวทางการปฏิบัติสืบทอดกันมา แต่เดิมนายโรงละครชาตรีเมืองเพชรเป็นผู้ชายภายหลังจึงได้ถ่ายทอดให้กับผู้หญิงแสดงเป็นตัวนายโรงซึ่งเป็นช่วงที่ผ่อนปรนไม่ยึดจารีตพิธีกรรมมากนักเนื่องจากสภาพทางสังคมและความเชื่อที่เปลี่ยนไป

การสืบทอดการแสดงละครชาตรีเมืองเพชร มีรูปแบบการสืบทอดแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การสืบทอดภายในครอบครัวและการสืบทอดจากครูไปสู่ลูกศิษย์ สายการสืบทอดตัวนายโรงของ ละครชาตรีเมืองเพชรที่ส่งมาถึงปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 3 สาย คือ การสืบทอดละครชาตรีเมืองเพชรสาย หลวงอภัยพลรักษ์ สายหลวงทิพย์อาชญาและสายลูกศิษย์หม่อมเมือง

จากการสำรวจ พบว่า ปัจจุบันมีตัวนายโรงทั้งสิ้นจำนวน 40 คน ประกอบด้วยเพศชาย 11 คน คิดเป็นร้อยละ 27 และเพศหญิง 29 คน คิดเป็นร้อยละ 73 จำนวนผู้แสดงตัวนายโรงผู้ชายมีจำนวนสูงสุดอยู่ในช่วงอายุ 26-35 ปี และจำนวนผู้แสดงตัวนายโรงผู้หญิงจำนวนสูงสุดในช่วงอายุ 46-55 ปี

จารีตของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร

1. จารีตการฝึกหัดนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร

ตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร มีจารีตที่ยึดถือสืบทอดเนื่องกันมาซึ่งตัวนายโรงเป็นตัวละครที่สำคัญในการแสดงโดยมีครูเป็นผู้ถ่ายทอดและฝึกหัดให้กับลูกศิษย์ จึงมีแนวทางและวิธีการฝึกหัดผู้แสดงที่มีความสามารถเป็นตัวนายโรง โดยเริ่มจากการคัดเลือกเด็กชายหรือเด็กหญิงที่อยู่ในครอบครัวหรือผู้ที่สนใจหัดละคร ที่มีอายุระหว่าง 4-8 ปี มีใบหน้าและรูปร่างดี มีความแคล่วคล่องว่องไวและมีไหวพริบปฏิภาณดี หลังจากนั้นจึงเข้าสู่พิธีจับมือมอบตัวเป็นศิษย์ การครอบครูซึ่งเป็นพิธีกรรมของการเข้ามาเป็นนาฏศิลปิน ด้านละครชาตรีแสดงออกถึงความกตัญญูต่อครูและการเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากนั้นเริ่มการฝึกหัดเบื้องต้นโดยมีกระบวนการทำสำหรับใช้ตัดอวัยวะและการควบคุมสรีระร่างกายให้เป็นไปตามแบบกระบวนการท่ารำของละครชาตรีเมืองเพชร คือ การนั่งลำตัวตรง การดัดมือ การดัดแขน การทำให้นิ้วมือและลำแขนช่วงข้อศอกแน่นโค้ง การฝึกเดินเสา (การย่ำเท้าสลับขึ้น-ลง มือทั้งสองเหยียดตึงดันกับเสาหรือโอบเสา) เพื่อให้ขาแข็งแรงและสร้างความสัมพันธ์ใน

การเคลื่อนไหวของขา เอว ลำตัว ไหล่ คอ ศีรษะ และการฝึกยกตัวเพื่อให้เอว ลำตัว ไหล่ แขน คอ และศีรษะ ให้เคลื่อนไหวอย่างสัมพันธ์กัน

จากนั้นจึงเริ่มฝึกกระบวนท่ารำพื้นฐาน กระบวนท่ารำพื้นฐานนี้มีอยู่ 2 ลักษณะ คือกระบวนท่าพื้นฐานเกี่ยวกับมือ คือ ตั้งมือลักษณะเป็นวงสูงระดับศีรษะ (วงบน) วงต่ำกว่าระดับอก (วงล่าง) การจับมือลักษณะคว่ำมือ (จับคว่ำ) การจับมือลักษณะหงายมือ (จับหงาย) และกระบวนท่าพื้นฐานเกี่ยวกับเท้า คือการก้าวเท้า การยกเท้า การเดียวเท้า (กระดกหลัง) แล้วจึงฝึกกระบวนท่ารำพื้นฐานในการแสดง คือ กระบวนท่ารำขึ้น-ลงเตยง กระบวนท่าคลาน กระบวนท่ารำให้มือ (รำร้าย) ลักษณะยืน-นั่งเพื่อใช้ประกอบบทร้องเพลงโทน และกระบวนท่ารำทำบทเป็น บทตาย เพื่อใช้ตีบทในการสื่อความหมายใน บทละคร เมื่อฝึกท่ารำพื้นฐานและการทำบทจนชำนาญแล้วจึงฝึกทักษะการร้องเพลงโทนและเพลงไทย โดยรับการถ่ายทอดจากครูและการเรียนรู้จากประสบการณ์ในการแสดงโดยเริ่มจากบทตัวกุมารแล้วจึงพัฒนาเป็นตัวนายโรง

2. จารีตกระบวนท่ารำและท่ารบของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร

ตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชรมีจารีตกระบวนท่ารำ 2 รูปแบบ คือ กระบวนท่ารำพื้นฐานที่ใช้ฝึกร่างกายให้มีความสัมพันธ์ในการเคลื่อนไหวของอวัยวะต่างๆ ตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า เรียกว่า “รำถวายมือ” อีกทั้งเป็นกระบวนท่ารำที่ใช้ในพิธีกรรมสำหรับรำถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ใช้เพลงเร็วประกอบการรำ กระบวน ท่ารำอีกรูปแบบหนึ่ง คือ กระบวนท่ารำที่ใช้ในการแสดงละคร (เพลงหน้าพาทย์) เป็นพื้นฐานสำคัญ ประกอบด้วยกระบวนท่ารำเพลงเสมอใช้ประกอบการเดินทางระยะไกล กระบวนท่ารำเพลงเชิดใช้ประกอบการเดินทางระยะไกลและการรบ กระบวนท่ารำเพลงเชิดฉิ่งรับพวงมาลัยใช้สำหรับตัวนายโรงที่แสดงบทบาทของตัวละครในการเสี่ยงพวงมาลัย กระบวนท่ารำเชิดฉิ่งแผ่แสงศรีใช้สำหรับตัวนายโรงที่แสดงบทบาทในการต่อสู้ด้วยอาวุธ และกระบวนท่ารำเพลงโอดใช้ประกอบการแสดงอารมณ์เศร้า เสียใจและร้องไห้ มี 2 ลักษณะ คือ โอดธรรมดาและโอดชาตรี ซึ่งมีกระบวนท่ารำทั้งในลักษณะยืนและลักษณะนั่ง

กระบวนท่ารบดาบใช้ในการแสดงการต่อสู้มี 2 ช่วง คือ ช่วงแรกเป็นกระบวนท่าฟันดาบ เรียกว่า “ประดาบ” ประกอบกับการบรรเลงดนตรีเพลงที่มีจังหวะเร็ว และช่วงที่สองเป็นกระบวนท่าการจับอาวุธส้อมให้เห็นถึงการย้อยแย่งอาวุธ กระบวนท่าประลองกำลังส้อมให้เห็นถึงพลังกำลังของตัวละคร การเดินสวนและการมองส้อมให้เห็นถึงการหยั่งเชิงขึ้นในการต่อสู้ ประกอบการบรรเลงเพลงเชิด

3. จารีตการแสดงและจารีตอื่นๆของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร

ตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชรมีจารีตในการแสดง 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกเป็นจารีตในพิธีกรรม ตัวนายโรงมีหน้าที่ร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มารับสินบน จากนั้นจึงเป็นผู้นำในการรำถวายมือเพื่อถวายต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยตำแหน่งการนั่งของนายโรงต้องอยู่ด้านหน้าเสมอ เมื่อรำถวายมือจบแล้วจึงร้องประกาศโรงเพื่อสรรเสริญคุณครู มารดาและบิดา จากนั้นรำซัดเพื่อบริกรรมคาถาป้องกันภัยทางไสยศาสตร์ และลาเครื่องสังเวท รูปแบบที่สอง เป็นจารีตในการแสดงละครเริ่มเปิดเรื่องแสดงด้วยตัวนายโรงคนเดียวหรือตัวนายโรงและตัวนางเท่านั้น ร้องเพลงบทเฉพาะของตัวนายโรง เรียกว่า “บทตั้ง” นั่งเตยงด้วย ท่า พับเพียบและประนมมือและมีความเชื่อว่าการแสดงฉากแรกของเรื่องห้ามตัวนายโรงแสดงผิดพลาดเด็ดขาด หลังจากนั้นดำเนินเนื้อเรื่องไปตามบทที่ “แม่บท” เป็นผู้บอก ในการแสดงบทบาทระหว่างตัวนายโรงและตัวนางจะนั่งหันหน้าเข้าหากันเมื่อมีบทเจรจา โดยใช้คำราชาศัพท์และสำนวนเฉพาะในการแสดงละคร เนื่องจากละครชาตรีเมืองเพชรไม่มีฉาก

ประกอบการแสดง ดังนั้น การออกแสดงของตัวนายโรงจึงใช้วิธีการลุกขึ้นจากที่นั่งกับพื้นแล้วเดินขึ้นนั่งเตียงโดยใช้กระบวนทำรำขึ้นเตียงแล้วจึงใช้การรำป้องกันหน้าเป็นสัญญาณให้ดนตรีหยุดบรรเลง เมื่อจบการแสดงจึงลงจากเตียงรำเวียนซ้ายเป็นวงกลมแล้วจึงนั่งลง

จารีตอื่นๆ ปรากฏข้อปฏิบัติ คือ การนับถือลำดับอาวุโสแสดงออกโดยการไหว้และการขอขมา อีกทั้งมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และเป็นศิลปินที่ดี นอกจากนี้ยังปรากฏข้อห้าม คือ ห้ามฝึกหัดเด็กในวันพระ ห้ามแสดงกับวันพระและวันเข้าพรรษา ห้ามผู้หญิงที่มีประจำเดือนรำละครเพราะถือว่าร่างกายไม่สะอาด ห้ามข้ามเครื่องแต่งกาย ศิราภรณ์และอาวุธ ห้ามนอนทับเครื่องแต่งกาย ห้ามนอนหรือนั่งเล่นบนเตียง ห้ามรับประทานอาหารระหว่างการแสดงและห้ามดื่มสุราในระหว่างแสดง

อัตลักษณ์ตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร

อัตลักษณ์ไม่ได้มีลักษณะเพียงหนึ่งเดียว หากแต่ควรมีหลายอัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มคนและเกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน (อินทิรา พงษ์นาค. 2558: 159) อัตลักษณ์ตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชรเกิดจากการสร้างจารีตของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชรที่ส่วนใหญ่ยึดถือปฏิบัติเป็นในแนวทางเดียวกันจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะและมีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น

จากการศึกษา พบว่า อัตลักษณ์ตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชรเป็นระดับอัตลักษณ์บุคคล ทั้งนี้สามารถจำแนกอัตลักษณ์ตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชรได้ ดังนี้

1. อัตลักษณ์การฝึกหัดตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร

นายโรงละครชาตรีเมืองเพชรมีทั้งเพศชายและเพศหญิงโดยเริ่มฝึกหัดในช่วงวัยเด็กตอนต้น (อายุ 2-6 ปี) ถึงวัยเด็กตอนกลาง (อายุ 6-12) ซึ่งเด็กวัยนี้มีพัฒนาการสมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา บุคลิกภาพ อารมณ์และสังคม โดยมีกระบวนการและวิธีฝึกหัดให้มีลักษณะทางกายภาพแกนกลางของร่างกาย ประกอบด้วย ศีรษะ คอ ออก ลำตัว เอว และก้นมีลักษณะเป็นเส้นโค้งซึ่งให้ความรู้สึกอ่อนไหวและขอยู่ในลักษณะย่อเข้าเป็นเหลี่ยมซึ่งให้ความรู้สึกมั่นคงแข็งแรง ดังนั้น กระบวน ทำรำจึงให้ความรู้สึกอ่อนไหวและขอยู่ในลักษณะย่อเข้าเป็นเหลี่ยมซึ่งให้ความรู้สึกมั่นคงแข็งแรง ดังนั้น กระบวน ทำรำจึงให้ความรู้สึกอ่อนไหวและขอยู่ในลักษณะย่อเข้าเป็นเหลี่ยมซึ่งให้ความรู้สึกมั่นคงแข็งแรง ตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชรมีกระบวนการเรียนรู้โดยวิธีการสังเกตหรือเลียนแบบในลักษณะที่โบราณกล่าวว่า “ครูพักลักจำ” ซึ่งต้องอาศัยการจดจำและการฝึกฝนปฏิบัติ การเรียนรู้ในลักษณะนี้เป็นกระบวนการทางการรู้คิดหรือพุทธิปัญญา (Cognitive Processes) โดยเริ่มจากมีครูหรือศิลปินที่มีชื่อเสียง มีความรู้ความสามารถทางด้านการแสดงเป็นตัวต้นแบบเกิดแรงกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้โดยการเลียนแบบซึ่งอาศัยจดจำและแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบ ซึ่งขึ้นอยู่กับบุคคลที่จะสามารถแสดงพฤติกรรมออกมาได้อย่างเหมือนต้นแบบมากน้อยเพียงใด โดยมีแรงจูงใจ คือ การประกอบอาชีพมีรายได้และมีชื่อเสียงในวงการละครชาตรี

2. อัตลักษณ์กระบวนทำรำและท่าบองของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร

กระบวนทำรำของนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร มี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นท่ารำที่ปรากฏในแม่บทมีท่ารำหลักที่ใช้ประกอบการรำและการแสดง คือ ท่าเทพนม ท่ากนินรเลียบถ้ำ ท่าช่างท่าลายโรง ท่าจันทร์ทรงกลด ท่าซึกแปงผัดหน้า ท่าจิ้นสาวไล่ ท่าเอื้องกราย ท่ากัณฑ์ร่อน ท่าตะเวนเวหา ท่าสอดสร้อยมาลา ท่าผาลาเพียงไหล่ ท่ารำกระบี่สี่ท่าและท่าประโลมวาท ลักษณะที่สอง คือ ท่าประกอบสร้างจากอวัยวะ

คือ ศีรษะ มือ แขน ลำตัว ขาและเท้า ประกอบสร้างเป็นท่ารำซึ่งไม่ปรากฏชื่อในแม่บท อีกทั้งมีนาฏยศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับศีรษะ แขน ลำตัว ขาและเท้า โดยมีนาฏยศัพท์การใช้มือและเท้าเป็นสำคัญ ทั้งนี้ไม่ปรากฏการใช้วิธีการประทำในกระบวนท่ารำ มีหลักในการเคลื่อนไหวของศีรษะ คือ ศีรษะ ลำคอ ใบหน้า ไหล่ ลำตัวและเอว โดยเริ่มจากเอว ลำตัว ไหล่ แล้วจึงเคลื่อนลำคอ ใบหน้าและศีรษะให้มีลักษณะการเคลื่อนไหวเป็นเส้นโค้ง ในขณะที่ขามีลักษณะการย่อเข้าเป็นมุมเหลี่ยม เคลื่อนไหวโดยวิธียืดและยุบ ก้าวเท้าด้วยการยกเท้าให้สูงจากพื้นโดยให้ส้นเท้าไปด้านหลังเล็กน้อย ไม่ถ่วงน้ำหนักตัวไปยังเท้าที่ก้าวออกไป การปฏิบัติกระบวนท่ารำกระทำอย่างจริงจังและเคลื่อนไหวร่างกายอย่างชัดเจน

กระบวนท่ารบของตัวนายโรงละครชาตรี มีกระบวนท่าประกอบด้วย กระบวนท่าประดาบ กระบวนท่าการประลองกำลังของตัวละคร กระบวนท่าเดินสวนเปลี่ยนตำแหน่งของตัวละคร กระบวนท่าจับและกระบวนท่ามอง มีลักษณะการเคลื่อนไหวสลับที่ของผู้แสดงเป็นแบบวงกลม 2 ลักษณะคือการหมุนรอบตัวเองโดยหันหลังให้กันแล้วผู้แสดงสลับที่กันและการเดินสลับที่กันในแนวเส้นวงกลม ทั้งนี้ ต้องสามารถปฏิบัติกระบวนท่ารบทั้งสองด้านได้อย่างแม่นยำด้วย กระบวนท่ารบมีการเคลื่อนไหวที่รวดเร็ว

3. อัตลักษณ์การแสดงของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร

การแสดงละครชาตรีเมืองเพชรแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบแรก คือ ความเชื่อพิธีกรรม นายโรงมีหน้าที่ร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รำถวายมือ ร้องประกาศโรง รำชุดชาตรี ลาเครื่องสังเวท เป็นความเชื่อของมนุษย์และค่านิยมการบนบานศาลกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยถวายละครชาตรีเป็นการแก้บน ตัวนายโรงต้องแสดงบทบาทเป็นสื่อกลางติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพิธีแก้บนและผู้นำในการรำบวงสรวง สิ่งศักดิ์สิทธิ์และพิธีลาเครื่องสังเวท อีกทั้งยังแสดงบทบาทเป็นผู้สื่อสารความเชื่อในเรื่องของความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณออกมาในรูปแบบการร้องบทสรรเสริญครูและสรรเสริญพระคุณบิดามารดา นอกจากนี้ยังมีการ รำชุดซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์โดยมีกระบวนท่ารำพร้อมกับบริกรรมคาถาเพื่อลงยันต์ ปัจจุบันความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ลดน้อยลงคงหลงเหลืออยู่บ้างเกี่ยวกับคาถาเมตตามหานิยมเพื่อผูกใจผู้ชม

รูปแบบที่สอง คือ การแสดงละคร ตัวนายโรงมีหน้าที่เปิดเรื่อง กล่าวคือ เริ่มด้วยการร้องบทตั้งเล่าประวัติและร้องบทสองซึ่งเป็นรูปแบบเฉพาะที่ใช้กับตัวนายโรงเท่านั้น การร้องต้องอาศัยการฟังบทจากแม่บทแล้วจึงร้องตามบทกลอนนั้นๆ โดยใช้เพลงโทนในการร้องดำเนินเรื่อง โดยเฉพาะบทที่ต้องการเน้นความสำคัญ เช่น บทการต่อสู้ บทการต่อว่าต่อขาน บทแสดงอาการแปลกใจ เป็นต้น และใช้เพลงไทยในบทเกี่ยวพาราสี บทเกี่ยวกับการบรรยายเนื้อเรื่อง เป็นต้น เมื่อมีบทเจรจาผู้แสดงต้องคิดคำพูดด้วยตนเองโดยอาศัยประสบการณ์ในการแสดงซึ่งจะมีกลุ่มคำที่ใช้ในการแสดงละคร การพูดต้องกระชับ มีเนื้อความเข้ากับเรื่องราว การดำเนิน เรื่อง ทั้งการร้องและการพูดด้วยความรวดเร็ว การแสดงเน้นเรื่องราวที่สนุกสนาน มีการใช้ภาษาท้องถิ่น (สำเนียงเพชรบุรี) เข้ามาใช้ในการแสดงด้วย บทบาทของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชรในรูปแบบการแสดงละคร คือ ผู้นำในการแสดงเพื่อบันทึกบทกับผู้ชม ซึ่งตัวนายโรงต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถทางด้านการแสดงทั้งการร้อง การรำ การเจรจาและสามารถถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกให้ผู้ชมเกิดความประทับใจ

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาจารีตการฝึกหัด จารีตกระบวนการทำรำและท่ารบ จารีตการแสดงและจารีตอื่นๆของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร พบว่า อัตลักษณ์ตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชรเป็นระดับอัตลักษณ์บุคคล มีการฝึกหัดตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชรโดยคัดเลือกเด็กชายหรือเด็กหญิงในช่วงวัยเด็กตอนต้นถึงวัยเด็กตอนกลาง มีกระบวนการและวิธีฝึกหัดให้มีลักษณะทางกายภาพมีลักษณะเส้นโค้งและย่อเข้าเป็นเหลี่ยม สอดคล้องกับจันทิมา แสงเจริญ ศึกษาเรื่องละครชาตรีเมืองเพชร พบว่า ลักษณะเด่นของท่ารำ ที่พบ คือ ลำตัว แอ่นตึง หักหน้าขา ก้นงอน ย่อเข้า มีกระบวนการเรียนรู้แบบสังเกตหรือเลียนแบบต้นแบบเพื่อประกอบอาชีพ กระบวนท่ารำของนายโรงมาจากท่ารำแม่บทและท่าประกอบสร้างจากอวัยวะโดยเคลื่อนไหวศีรษะมือ แขน ลำตัว ขาและเท้า สอดคล้องกับวัลลภ พุ่มระชัวร์ ศึกษาบทบาททัศนคติ : กรณีศึกษา กระบวนท่ารำและกลวิธีการแสดงโขน เรื่องรามเกียรติ์ตอนท้าวมาลีวราชว่าความ ตามแนวทางของนายจตุพร รัตนวราหะ พบว่า กลวิธีการรำคือการเคลื่อนไหวศีรษะ ใบหน้า ลำคอ ลำตัว ไหล แขน มือ ขา และเท้า อีกทั้งกระบวนท่ารำและท่ารบ มีนาฏยศัพท์การใช้มือและเท้าเป็นสำคัญ กระบวนท่ารำของ ตัวนายโรงมีหลักในการเคลื่อนไหวของศีรษะเป็นเส้นโค้งโดยเริ่มจากเอว ลำตัว ไหลแล้วจึงเคลื่อนลำคอ ใบหน้าและศีรษะปฏิบัติกระบวนท่ารำกระทำอย่างจริงจัง ตัวนายโรงมีบทบาทในการแสดงละคร 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกตัวนายโรงมีบทบาทเป็นสื่อกลางติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สอดคล้องกับงานวิจัยของเบญจมาศ คำอ่อน ศึกษาเรื่อง ละครชาตรีในอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง : กรณีศึกษาเชิงวิเคราะห์ พบว่า ละครชาตรีบทบาทหน้าที่ในพิธีกรรมความเชื่อและอีกบทบาทหนึ่งคือ การให้ความบันเทิงอีกทั้งสื่อสารความเชื่อในเรื่องของความกตัญญูและกระทำพิธีตามความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ รูปแบบที่สองตัวนายโรงมีบทบาทเป็นผู้นำในการแสดงและสร้างความบันเทิงกับผู้ชม นายโรงที่มีความรู้ความสามารถเกิดจากการ สังสมประสบการณ์ในการแสดงจนมีความเชี่ยวชาญในการแสดงละครชาตรีเมืองเพชร มีคุณสมบัติและคุณลักษณะ ดังนี้

1. คุณสมบัติของผู้แสดงเป็นตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร

ตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร เป็นตัวละครที่สำคัญของการแสดงผู้ที่เป็นตัวนายโรงต้องมีคุณสมบัติ คือ เพศชายหรือเพศหญิงที่ผ่านกระบวนการการฝึกหัดเบื้องต้น ผ่านพิธีการจับมือและการครอบครุตามแบบของ ละครชาตรี มีทักษะการรำและการทำท่ารำพื้นฐาน สามารถรำถวายมือ รำหน้าพาทย์ เพลงเชิด เพลงเสมอ เพลงโอดและมีทักษะกระบวนท่ารบ สามารถรำชุดได้หรือไม่ก็ได้ซึ่งในข้อนี้ปัจจุบันไม่เคร่งครัด มีทักษะในการร้องเพลงโขนและเพลงไทย ใช้คำพูดในการเจรจาประกอบการแสดงอย่างเหมาะสม

2. คุณลักษณะของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร

ตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชรที่มีความรู้ความสามารถทางด้านการแสดงต้องผ่านกระบวนการฝึกหัดและประสบการณ์การแสดงที่ยาวนาน ฉะนั้นคุณลักษณะที่ดีของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร คือ ผู้แสดงเป็นผู้มีความรักและศรัทธาในอาชีพ มีความอดทน ขยันหมั่นเพียรต่อการเรียนรู้ มีความรู้ความสามารถที่หลากหลาย มีสมาธิมั่นคง ตั้งอยู่ในความกตัญญู รู้หน้าที่ที่มีความรับผิดชอบทางด้านการแสดงของตนเอง มีสามัคคี และการให้อภัยอ่อนน้อมถ่อมตน

ข้อเสนอแนะการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการเก็บองค์ความรู้เฉพาะจารีตของตัวนายโรงละครชาตรีเมืองเพชร ซึ่งเป็นบทบาทหนึ่งในการแสดงละครชาตรี ยังมีบทบาทของผู้แสดงที่น่าศึกษา เช่น บทบาทตัวนาง บทบาท ตัวตลกและแม่บท ซึ่งมีองค์ความรู้ที่น่าสนใจ ตลอดจนกระบวนการทำรำบทครูสอนและบทสอนรำและองค์ความรู้เกี่ยวกับละครชาตรีเมืองเพชรด้านอื่นๆ สำหรับศึกษาและวิจัยเพื่อรวบรวมองค์ความรู้ไว้เป็นแหล่งข้อมูลให้กับผู้ที่สนใจเกี่ยวกับศาสตร์ของละครชาตรีต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- จันทิมา แสงเจริญ. (2539). **ละครชาตรีเมืองเพชร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชำนาญการ, พระ. (2543). **โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์**. นนทบุรี: ม.ป.ท.
- นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. (2550). **เล่าเรื่องเมืองเพชร**. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ.
- เบญจมาศ คำอ่อน. (2549). **ละครชาตรีในอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง : กรณีศึกษาเชิงวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พระพุทธรูปเลขาณภักดิ์, พระบาทสมเด็จพระเจ้า. (2512). **เรื่องอิเหนา**. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.
- _____. (2545). **บทละครนอก**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
- วัลลภ พุ่มระชฎี. (2559). “บทบาททศกัณฐ์ : กรณีศึกษา กระบวนการทำรำและกลวิธีการแสดงโขน เรื่องรามเกียรติ์ ตอนท้าวมาลีวราชว่าความ ตามแนวทางของนายจตุพร รัตนวรหะ” วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University ปีที่ 9, ฉบับที่ 2 (เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม): 1122.
- สอาด จันทรสข. (2556). **หัวหน้าคณะ ธิดาพรหมสุวรรณ**. สัมภาษณ์, 30 เมษายน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2542). **ร้องรำทำเพลง : ดนตรีและนาฏศิลป์ชาวสยาม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สมล จันทรสข. (2556). **หัวหน้าคณะ ท.เทพประสิทธิ์**. สัมภาษณ์, 29 เมษายน.
- ศรีสุนทร, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมหมื่น. (2512). **โคลงถวายพระบรมอัฐิพระเจ้าหลว**. กรุงเทพฯ: ขุนพิมพ์.
- ศึกษาธิการเขต 5, สำนักงาน. (2525). **การเล่นพื้นเมือง ในเขตการศึกษา 5**. ราชบุรี: วิศวกรพิมพ์.
- อินทรา พงษ์นาค. (2558). “อัตลักษณ์ชุมชนเมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี” วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University ปีที่ 8, ฉบับที่ 3 (เดือนกันยายน – ธันวาคม): 159.